DISCURSUL REPETAT: PROVERBE ŞI ZICĂTORI ÎN TRADUCERE

REPEATED SPEECH: PROVERBS AND TRANSLATORS

Iraida CONDREA, ORCID: 0000-0002-6660-526X
Universitatea de Stat din Moldova

CZU: 81`42`25:82-84 e-mail: iraida.condrea@gmail.com

Discursul repetat reprezintă, în cadrul comunicării, un fragment recognoscibil de toți interlocutorii care vorbesc în aceeași limbă sau, în expresia lui Eugen Coseriu, e „ceea ce s-a spus deja". Asemenea „bucăți de-a gata" sunt uneori puțin modificate, în funcție de situația concretă, dar se pornește de la semnificația lor de bază. Formele discursului repetat care corespund unor texte întregi (sau unor fragmente de texte cu sens complet), cum sunt citatele, proverbele şi welleris-mele, sunt considerate de Eugeniu Coseriu „tradiţii literare inserate în tradiţia lingvistică", cuvenindu-se a fi studiate de lingvistica textului [*apud*: 1].

Ca forme prestabilite, făcând parte din arsenalul discursului repetat, proverbele şi zicătorile se înscriu în domeniul brevilocvenţei şi fac parte, în primul rând, din patrimoniul limbajului popular, fiind utilizate din plin în creaţia populară, care este reprezentată prin texte relativ scurte, ce pot fi memorizate mai uşor. Pentru a suplini lipsa de cuvinte şi a-şi fixa o serie de puncte de reper, naratorul „recurge la expresii, la proverbe şi zicători, care, alături de unităţile morfologice, de formulele fixe şi de lungimea medie a întregului, formează scheletul construcţiei. Încadrând cuvintele în contexte stabile, proverbele şi zicătorile reduc aria polisemiei. Ele mai au şi marele avantaj de a ocoli redarea crudă a unor constatări, poate nu totdeauna plăcute, lăsând adesea pe interlocutor să presupună intenţiile vorbitorului" [2, p.99]. Ca forme fixe, preexistente textului, proverbele şi zicătorile fac parte din acele automatisme ale vorbirii şi scrierii, care, pe de o parte, dau expresivitate enunţului, iar pe de altă parte, îi conferă un caracter de şablon, fapt pentru care unii critici considerau proverbul drept un clişeu imuabil şi rigid, folosirea lui trădând lipsă de imaginaţie şi servilism intelectual; astfel de afirmaţii impuneau o atitudine rezervată faţă de mijloacele lingvistice supercreditate odinioară. Pe de altă parte, unele dintre aceste „frânturi de sisteme filozofice, frânturi de psihologie, frânturi de mare pamflet" convin încă gusturilor celor mai rafinate, căci, după cum scria L.Blaga, „cunoaştem proverbe româneşti, care prin finețea lor par cuvinte dintr-o conversaţie spirituală ce are loc mai mult între zei rustici decât între ţărani" [3, p. 10].

S-a accentuat, în repetate rânduri, că proverbele şi zicătorile reprezintă viziunea unui popor asupra lumii, căci caracterizează cu maximă precizie şi în spiritul tradiţiilor etnosului respectiv o situaţie sau un fenomen.

Omul sfinţeşte locul; găsise un sat fără câini şi se plimba fără băţ; Omul nostru era un om de aceia căruia-i mănâncă câinii din traistă; dacă s-a da baba jos din căruţă, de-abia i-a fi mai uşor iepei; paza bună trece primejdia rea; ce-i în mână nu-i minciună; pielea rea şi răpănoasă, ori o bate, ori o lasă ; ce ţi-i scris în frunte ţi-i pus.

Proverbele şi zicătorile reprezintă un mod de gândire, o viziune, o experienţă generalizată a unui popor, formulată în limba respectivă, de aceea de multe ori anume prin traducerea lor integrală, ca text, se poate scoate în evidenţă şi sensul, dar şi expresivitatea, sugestia metaforică sau simbolică pe care o conţin. În traducere se menţine independenţa textuală a proverbelor şi zicătorilor prin redarea cuvintelor-cheie. De exemplu, în basmul „Harap Alb" de I.Creangă majoritatea expresiilor introduse prin *vorba ceea* sau sinonimele respective sunt **traduse ca texte independente**, şi nu prin echivalentele posibile din limba – ţintă, cf.:

rom.-fr.-rus.: *vorba ceea: **apără-mă de găini, că de câini nu mă tem – le vieux dicton dit vrai: Défendez-moi contre les oisons, car les chiens je ne les crains – ведь верно сказано: защити меня от кур, а собак я не боюсь**; fetele împăratului însă priveau la verişor **cum priveşte câinele pe mâţă şi li era drag ca sarea-n ochi** – elles regardaient leur „cousin" **du même oeil qu'un chien regarde un chat**; а царевны смотрели на братца **как собака на кошку и был он им люб как соль в глазу**;*

rom.-rus.: *vorba ceea: **găsise un sat fără câini şi se plimba fără băţ** – как говорится: **нашел село без собак, и гуляет без палки**; vorba ceea: **capra sare masa şi iada casa** – как говорится: **козел через стол, а козленок – через дом***

Ca formule care generalizează o situaţie, proverbele şi zicătorile pot fi utilizate în calitate de **comentariu** şi atunci, chiar în textul original, se găseşte o justificare a apariţiei lor. În planul sintagmatic extins la întregul text în care este înglobat, „enunţul gnomic îşi actualizează propriul plan semantic din perspectiva funcţiei specifice de *comentariu* în legătură cu lumea evenimenţială concretă, determinând actualizarea procesului de reflexie, pentru a se putea trece dincolo de accidentul fenomenal. Proverbul se impune ca un criteriu de interpretare a raportului dintre fiinţa umană şi lume; prin aceasta, îşi relevă esenţa sa sapienţială, actualizându-şi caracterul axiomatic al semanticii predicaţiei, care guvernează planul semantic global al enunţului" [4, p.133]. Judecăţile care au calitatea de **constatare a unui adevăr general** pot fi formulate la fel în diferite limbi, de aceea semnificaţia lor se menţine în procesul traducerii. De exemplu, Panait Istrati foloseşte în textul său scris în franceză proverbe româneşti traduse, arătând care este limba de origine, iar în varianta românească a lucrărilor acestea capătă forma originală tradiţională:

fr.-rom.: *Leur garde-robe git dans des caisses mal commodes. C'est ridicule! Et ce sont justement les Roumains, qui possèdent ce dicton admirable: **Parle selon la façon de t'habiller; ou habile-toi selon ta façon de parler. –** Hainele le ţin în lăzi la care umbli cu greu. E caraghios! Şi cine? Tocmai românii, care au un proverb minunat: „**ori vorbeşte cum ţi-e portul, ori te poartă cum ţi-e vorba"!***

*Le début de mon histoire me fait penser au fameux proverbe roumain: **Quand un Tsigane devient** empereur, il commence par faire pendre son **père** – Începutul povestirii*

mi-aduce aminte de vestita zicală românească: ***Ţiganu când s-a văzut împărat mai întâi pe tat-su l-a spânzirat***

Il croyait sincerement en Dieu – mais affirmait, *conformement au dicton roumain*: – ***Jusque chez Dieu, on peut etre devoré par les Saints!*** – Credea în Dumnezeu cu adevărat – dar, *după vorba românească* – spunea: **„Până la Dumnezeu te mănâncă sfinţii!”.**

Deoarece printr-un proverb se face o prezentare a situaţiei, o constatare de ordin general, această semnificaţie poate fi redată într-o formă neutră, fără a se recurge la elementele de metaforizare specifice expresiei din original. Însă textul rezultat nu mai are conotaţiile stilistice ale sursei, a cărei expresivitate este omisă. Ex.:

rom.-rus.-fr.: *vorba ceea:* ***frica păzeşte bostănăria*** *– как говорят:* ***страх огороды бережет*** *(literal: frica păzeşte grădinile); L'autre dit vrai:* ***la peur est le meilleur gardien*** *(literal: frica este cel mai bun paznic);*

rom.-fr.: *vorba ceea:* ***fiecare pentru sine croitor de pâine*** *– on dit bien:* ***chacun est l'artisan de sa fortun*** *(literal: fiecare este făuritorul destinului său);*

vorba veche: ***tot un bou ş-o belea*** *– comme le dit le vieil adage:* ***chacun à sa propre manière de se comportent*** *(literal: fiecare cu propria sa manieră de a se comporta).*

Aceste forme ale expresivităţii conservate în limbajul popular conferă textului artistic un şir de valori estetice, care pot fi recuperate în totalitate numai din limba în care a fost scrisă opera. În acest sens, lingvistul român D. Caracostea, eminent cercetător al expresivităţii limbii române, scria: „Baladele, basmele, proverbele, tocmai pentru că au o răspândire mondială, pot fi privite, ca şi traducerile, drept o geografie a mijloacelor expresive. Nu tema, care e adesea universală, ci expresia, întrucât este proprie, dă valoarea. Traducând o pagină din Creangă în limbile înconjurătoare şi subliniind acele expresii şi imagini care nu-şi pot avea echivalentul direct în nici una dintr-aceste limbi, prin învederarea rezistenţelor stabilim ceva din poziţia românească faţă de felul de a vedea lumea” [5, p.221].

Referințe:

1. MUNTEANU, C. Exerciții de stil pe tema discursului repetat. În: *Limba Română*, 2008, nr. 5-6, pp. 26-38.
2. COTEANU, I. *Stilistica funcţională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj.* Vol.I. Bucureşti, 1973. 204 p.
3. DUMISTRĂCEL, S. *Expresii româneşti. Biografii-motivaţii*. Iaşi, 1997.
4. IRIMIA, D. *Introducere în stilistică.* Iași, 1999.
5. CARACOSTEA, D. *Expresivitatea limbii române.* Cuvânt înainte, notă asupra ediţiei şi index de Ilie DAN. Iaşi, 2000.